

I ӘДЕБИЕТТІҢ ӘНГІМЕСІ

«Қар қызынан» «Сайтан көпірге» дейін

Оралхан Бөкей талантының ерекше бір қыры — сюжет желісімен қосып кейіпкерлер әлемін құбылтып, ойната білуінде. Қаламгердің повесіндегі Қоңқай бейнесі туралы көптеген біржақты пікір айтылған еді. Қоңқай — жападан-жалғыз жырақта өмір сүріп жатқан, ғадеттегі ел арасын, адамдар әлемін, әлеуметтік ортаны атымен жатсынған, оңаша, оқшау тірлікті қалайтын кісікілік. Бір қарағанда, ойлауы да қызық, өмір сүру қағидасы да оқшау Қоңқай образының астарында авторлық танымнан туған астарлы сыр тұнып жатыр.

Жазушы елу жыл бойы Айыртауда арыстандай айбат шегіп, жолбарыстай дара жортып, ошағының отын сөндірмей отырған Қоңқай туралы терең философиялық ой түйеді. «Қоңқай жалғыз емес, — деп жазады автор, — Қоңқай дегеніміз өз қара басының амандығын тілеген әр қазақтың жүрегінде». Суреткер шеберлігі Қоңқай бейнесін құбылмалы (хамелеон) кейіпкерге айналдыра алуында дер едік. Бір қарағанда, жағымсыз мінез-құлқымен, қазаққа тән емес дүрдараз танымымен жарқ еткен кержак шал кескінінде танылған бір Қоңқайға автор бірнеше символды жинақтаған. Сондықтан ол алабөтен нығыз, алабөтен күшті. Тап бір көне грек мифологиясындағы қаһармандар сияқты.

мемлекеті мен от жаққан шекарасын бұзып, табалдырығын аттағандарға қарсы қасық қаны қалғанша аянбай күресіп келеді және әлі де күресіп өтпекші. Суреткер шығармасының өнбойында желідей тартылып отыратын — МЕН-өзім қолданыстарының өзі экзистенциализм ұғымының антиутопиялық жанр көрінісін айғақтайды. Өз қара басының амандығын тілеген Қоңқай үшін «Біріміз — бәріміз үшін, бәріміз — біріміз үшін» деген жалған ұранның мәні шамалы. «Қоңқай Қоңқай болғалы өздігінен ешкімді іздемеген, қажетсінбеген, өмірі — кеңестік қоғамды жатсынуынан туындап отыр», деген ой түйдіреді авторлық тұжырым. Бұл енді кеңестік қоғамға астыртын наразылық. Автор көпір болып саналатын бұл идея-

көзбояушылық қой, мемлекетті алдау ғой. Ауыл басқарушысы АНАУ сырының ашылып қалғанына қатты қапаланды: «Барасың! — деді бармағын шайнап тұрып. — Бармайды екенсің, арызыңызды жаз. Билетті тапсыр».

Жазушы кейіпкеріне Ұлы Отан соғысы кезіндегі басынан өткен тағы бір келеңсіз уақиғаны сюжет желісімен өрбітеді. Жазушы кейіпкерін сүттен ақ, судан таза қылып көрсетуден ада. Оның Отан қорғау жолындағы талайдың қанына ортақ болғандығын суреттейді.

Адам қоғамнан тыс бола алмай сорлайды. Оралхан Бөкейдің айтпағы сол, бұйрық беруші топ жаңғырыққа ұластырмай тұра алмайды екен. Ол болса түбі жарға жығатын қатерлі АЙҚАЙ, сұрапыл ЖАҢҒЫРЫҚ.

Шығарманың лейтмотивін Оралхан Бөкей «Осы күнгі жастар, аға, «Сайтан-көпірден» өтпесе де, жын-періге айнала қойған жоқ. ЖАҢҒЫРЫҚқа сенбейді де, жасымайды. АЙҒАЙДЫҢ дәурені қошқошын айтқан. Қазір — ақылдың дәуірі» деп айдай үмітпен аяқтайды. Оған тірек болып тұрған өзек — «АЙҒАЙДЫҢ ең соңғы құрбаны мен болайын» деген Аспан шалдың сөзі.

Оралхан Бөкей Алтай өңірінің қыс кезіндегі қар басқан тауларында айқайлауға болмайтынын, әйтпесе қар көшкіні түсетін ақиқат деректі сюжет желісіне арқау етіп алып, осы «Айқайлауға болмайды» деген тыйым сөзге бар салмақты салып негізгі екпінді түсіреді. АЙҚАЙ — автордың жан айқайының, қарсылығының көрінісі болып шыққан.

Сайтан көпір — деталь қызметін атқара отырып, сол бір кеңестік кезең мен тәуелсіздік алған екі кезеңнің ортасындағы өтпелі рәмізін астарлаған. Осы өтпелі кезеңнен өтерде жас ұрпақ аман өтер ме екен?! — деген елдік мұрат, биік арман.

Оралхан Бөкейдің «Сайтан көпір» повесі — қазақ әдебиетіне түрлік, пішіндік өзгешелік алып келген соны туынды. Бұрыннан Батыс әдебиетінде адам тұлғасының екіге жарылуы, жаны осы бөлінуден күйзелуі туралы мықты шығармалар бар. Бір адамның бойында екі адам өмір сүреді: бірі ақ, бірі қара. Қазіргі қазақ прозасындағы «екіге жарылу» деп жүрген соны, жаңалық деп жүрген тәсілді Орал-

Қолжазба жасаған Қоңғай ШЕЖІМБАЙ, «EQ»